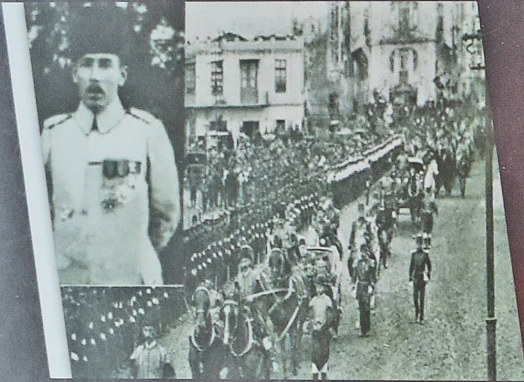

Bakının azad edilməsi: Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövrünün zirvəsi

Bu il müsəlman Şərqiində ilk parlamentli respublikanın – Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranmasının və Cümhuriyyət dövründə 26 iyunda yaranmış ilk ordumuzun, bu orduya türk əsgərlərinin köməkliyi ilə sentyabrın 15-də Bakının yadelli düşmənlərdən azad edilməsinin 100 illiyi tamam olur. Uzun illər bu tarixlər təqvimdə qeyd olunmasa da, yalnız Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlişindən sonra verdiyi fərmanla rəsmiləşdi.

XX əsrin əvvəllərində yaranmış ordumuzun Milli İstiqlal Mübarizəsi tarixində baş verən ən böyük uğurlu hadisələrdən olan 15 sentyabr hadisələri Anadoludan gəlmiş türk əsgərlərinin köməyi ilə birgə Bakının düşməndən azad edilməsi ilə bağlıdır. Bu hadisə nəinki Azərbaycanın, həmçinin türk xalqlarının milli qurtuluş hərəkatında da şanlı bir səhifə hesab olunur. Çünki bu dalğa Bakının ağır günlərində Azərbaycan türkləri ilə yanaşı, türk xalqının da milli qurtuluş hərəkatı idi. 1918-ci il sentyabrın 15-də paytaxtımız işğalçılardan təmizləndi və Azərbaycanın müstəqil dövlətçiliyinə yol açıldı. Qəhrəman türk əsgərlərinin şücaəti və qanı bəhasinə digər rayonların da azad olunması ilə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti öz hakimiyyətini ölkənin bütün hüduqlarında təmin etdi. Bununla da 1918-ci ilin martından başlayaraq erməni daşnaklarının və bolşeviklərin Bakıda və Azərbaycanın digər bölgələrində həyata keçirdikləri qanlı qırğınlarla və özbaşnalığa son qoyuldu.

Bu gün XX əsrdə ikinci dəfə qəbul olunmuş Müstəqillik Aktının 27-ci ildönümünü qeyd edərkən yüz il öncəyə nəzər yetirəndə görürük ki, Bakı təcavüzkarların ayağı altında qaldığından milli hökumətin müvəqqəti Gəncədə fəaliyyətə başlaması barədə qərar verildi. Milli hökumətin ixtiyarında cəmi 600 nəfərlik hərbi qüvvənin mövcudluğu Gəncəni də işğalçılardan azad etməyə imkan vermədiyindən bəla bir ağır vəziyyətdə kömək istənilə biləcək yeganə dövlət Türkiyə oldu. Osmanlı dövləti Qafqaza bir ordu göndərmək qərarını alınca, Ənvər paşa komandanlığa öz qardaşı Nuru paşanı təyin etdi. Təyinatdan sonra Gəncəyə gələn Nuru

paşa burada və ətraf bölgələrdə təşkilatçılıq işlərinə başladı. Gördüyü işlərdən sonra onun Vəhib paşaya yazdığı məktubunda artıq Gəncədə 600 nəfərlik hərbi birlik yarandığı qeyd edilirdi. Məktubda ümumiyyətlə Azərbaycanda milli ordu yaratmaq imkanının reallığı açıqlanır, lakin bunun üçün paltar, silah, cəbbəxana olmadıqı vurğulanırdı. Nuru paşa ölkəsindən bu sahədə yardım istəyir, əsgərlərə komandalıq etmək üçün mümkün olduğu qədər təlimatçı, zabit və kiçik zabitin göndərilməsini istəyirdi.

1918-ci il iyunun 4-də Osmanlı dövləti ilə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti arasında bağlanan müqavilənin 4-cü maddəsinə, Azərbaycan dövlətinin rəsmi müraciətinə əsasən Vəhib paşa iyunun 7-də Beşinci Qafqaz firqəsinin Qazax üzərindən Gəncəyə göndərilməsi əmrini verdi. Müsəlman zabitlərdən gəncəli İbrahimzadə Nazim Əfəndi Ağstafa stansiyası ilə Gəncə arasındakı nəqliyyatı tənzim etmək üçün Batumdan Gəncəyə göndərildi. Batumda imzalanmış müqavilə əsasında 5-ci Qafqaz diviziyası iki qrup halında Gümrü və Qazax istiqamətindən Qazaxa daxil oldu. Ehtiyac duyulan Qafqaz qoşunlarının 1-ci qrup Diviziya qarargahı 147 zabit, 2812 əsgərdən ibarət formalaşdırıldı. 2-ci qrupa isə 2763 əsgər, 110 zabit, 24 səyyar xəstəxana, mətbəx daxil idi.

Qafqaz İslam Ordusunun azad etdiyi Azərbaycan bölgələri bunlardır:

Yevlax

Nuru paşa ilk dəfə 1918-ci il mayın 24-də Qarabağdan Yevlaxa gəlmiş və böyük izdihamla qarşılanmışdır.

Gəncə

1918-ci il mayın 25-də Gəncəyə çatan türk hərbi kontingentinə şəhər əhalisi böyük hörmət və məhəbbət nümayiş etdirdi.

Ağdaş

Nuru paşa Ağdaş əhalisindən topladığı könüllülərə böyük inam bəslədiyini bildirmişdi.

Göyçay

Azad edilməsi çox ağır şəraitdə keçdiyindən Nuru paşa 5-ci Qafqaz firqəsinin qarargahının bura köçürülməsini vacib saydı.

Ucar

Ucarın Müsüslü dəmiryol stansiyasında gedən ağır döyüşlərdə erməni quldur dəstələri türk qoşunlarına məğlub olduqlarını görərək dəmiryola geriyyə – Bakıya qayıtmağa məcbur oldular.

Kürdəmir

Kürdəmir uğrunda gedən döyüşlərdə Biçeraxovun başçılıq etdiyi dəstə daşnak qüvvələrinə kömək etsə də, könüllü qüvvələr də fədakarlıq göstərərək 1918-ci il iyulun 10-da Kürdəmiri azad etdilər.

Hacıqabul

Hacıqabulun azad edilməsi də qanlı döyüşlərlə bitib. Burada yaşayan insanlar ata-babalarından eşitdikləri hadisələri, türk əsgərlərinin fədakarlığı haqqında bilgilərini yaddaşlarında bu gün də yaşadırlar. Ha-

cıqabul həm də strateji əhəmiyyətli bir yerdir. Odur ki, buranı "Bakının qapısı" adlandırırlar.

Ağsu

1918-ci il iyunun sonlarında Göyçay və Qaraməryəmədəki uğurlu döyüşlərdən sonra erməni hərbi qüvvələri Ağsuya çəkildilər. Qısa müddət ərzində buradakı yerli erməni quldur dəstələri zərərsizləşdirildi. İyul ayında isə Nuru paşa Ağsu ətrafındakı döyüşlərə başçılıq etmək üçün bura gəldi. İyulun 6-da düşməne güclü zərbə vuruldu və onlar Ağsudan uzaqlaşmaq məcburiyyətində qaldılar.

Şamaxı

Qafqaz İslam Ordusunun qarşısında duran başlıca planlardan biri Şamaxının azadlığı idi. Bolşevik daşnaklar rayonda yüzlərlə günahsız insanı qətlə yetirmişdilər. Nuru paşa həmin dövrdə Mürsal bəyə göndərdiyi teleqramda bildirdirdi: "Şamaxının şərq və cənubundakı köylər kamilən islam və müsəlləhdirlər. Böylə bir hərəkatın düşməni məğlubiyəti-qətiyyəyə uğradacağını təxmin edirəm".

1918-ci il iyulun 20-də Qafqaz İslam Ordusunun davamlı uğurlu döyüşlərindən sonra bolşevik-daşnak qüvvələri Şamaxıdan geri çəkilmək məcburiyyətində qaldılar.

Qobustan

Qobustan ərazisindəki Acıdərə deyilən yerdə ciddi döyüşlər gedib. Türklərin də itki verdiyi bu ərazidə şəhid olan bir əsgərin məzarını isə qonşu kəndlərdəki əhali qoruyub saxlamışdır.

Qobu

Bakının azad edilməsi üçün Qobudan başlanan döyüşlərdə 5-ci firqənin qarargahının məhz burada yerləşdirilməsi nəzərdə tutulmuşdu. Nuru paşa hücumla məhz Qobudan başlayaraq, dayanmadan irəlilədi.

Güzdək

5-ci firqənin qarargahı Qobuda yerləşdirildikdən sonra Nuru paşanın qarargahı isə Güzdəkdə yerləşdirildi. Nuru paşa Xocahəsən və xeyli yüksəklikdə olan Qurd qapısı istiqamətindən hücumla keçib düşməne zərbə vurmaq qərarındaydı.

Xocahəsən

Bakının lap yaxınlığındakı Xocahəsəndə Nuru paşa sentyabr ayının 13-də Bakının azad edilməsi üçün əmr imzalamışdır.

Biləcəri

1918-ci ildə Qafqaz İslam Ordusu həmin ərazini azad edərək Bakıya daxil oldu.

Bakı

1918-ci ilin sentyabr ayında Bakı Nuru paşa və ordusunun fədakarlığı ilə düşməndən azad edildi.

Möhtəşəm və tarixi qələbədən sonra Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökumətinin paytaxtı sentyabrın 17-də Gəncə şəhərindən Bakıya köçürüldü. Beləliklə, Azərbaycanda dövlət quruculuğunun əsas mərhələsinə start verildi və bir neçə ay sonra isə parlamentə demokratik qaydalar əsasında seçkilər keçirildi.

Qanlı döyüşlərdə 1200-dən çox Osmanlı və Azərbaycan türkünün şəhid olması nəticəsində, təkcə Bakı deyil, bütövlükdə respublika öz ərazi bütövlüyünü qoruyub saxlaya bildi. Bu fədakarlıqlarına görə xalqımız şəhid olmuş türk əsgərlərini hələ 1918-1920-ci illərdə Xalq Cümhuriyyətinin mövcudluğu dövründə yüksək qiymətləndirmişdir. Bakının "Çəmbərəkənd" qəbiristanlığında türk şəhidlərinə abidə qoyulması bəla, nəzərdə tutulmuşdu. Lakin bolşeviklərin hakimiyyətə gəlməsi buna imkan vermədi. Ancaq 1991-ci ildə Azərbaycan azadlığına yenidən qovuşandan sonra Bakının Qurtuluş tarixi yenidən dəyərləndirildi. Tarixin sınağından çıxmış Azərbaycan-Türkiyə birliyi daha da möhkəmləndi.

70 illik sovet hakimiyyəti illərində bu hadisənin məqsədyönlü olaraq yanlış kontekstdə izahına baxmayaraq, Azərbaycan xalqı türk əsgərinin qəhrəmanlığını heç vaxt unutmadı, onları qəlbində yaşadı. Osmanlı qoşunlarının Bakının azad olunması üçün həyata keçirdikləri hərbi əməliyyatlarda şəhid verdiyi 1130 türk əsgərinin xatirəsinə ucaldılmış abidənin önündə anma mərasimi keçirildi. Aradan uzun illər ötməsinə baxmayaraq, Türkiyə ordusu tərəfindən göstərilən qardaşlıq köməyi heç vaxt unudulmayıb, unudulmayacaq. Azərbaycan xalqı tərəfindən daim minnətdarlıq hissi ilə xatırlanacaq. Həqiqətən də gözəl deyilib: "Siyasi üfudə qara buludlar görünən kimidir. Lakin qara buludlara qarşı Nurularımız zülmətqovan nuru var!"

Dahi şairimiz **Əhməd Cavad** məhz həmin illərdə qardaş ölkənin ordusuna şeirlə müraciət etmişdi:

TÜRK ORDUSUNA

*Ey şanlı ölkənin şanlı ordusu,
Unutmam Qafqaza girdiyin günü!
Gəlirən qovmaya Turandan rusu,
Ayağını Qara dəniz öpdümü?*

*İlk atarkən aski bürçə addımı,
Qars qalası salam topu atdımı?
Sən yaparkən orda zəfər şanlıyı
Məğlub düşməni qaşlarını çatdımı?*

*Çıxdığın gün Allah Əkbər dağına,
Dağıstan dağları qibte eylədi.
Baxdım Sarayiviran tağına,
"Sən gəlirsən, şən oluram", - söylədi.*

*Gəldiyin gün Kürün axar-baxarı
Əski günlərdən silkindi, çıxdı.
Eşidib Gümrüdə təkbir səsinə,
Arz sevincindən dünyanı yıxdı.*

EY ƏSGƏR!

*Dağa, daşa sancağını öpdürüb,
Duman kimi bu dağları bürüdü!
Danizlərə salam rəsmi yapıdırıb,
Göylərdəki bulud kimi yürüdü!*

*Yürü, yürü batan günün izinə,
Gülümsəyir doğan Günəş yüzünə.*

*Baş aydı, bax, toplarının səsinə
Yad ellərin yıldırmı, şimşəyi.
Quzğun kimi qurumağa başladı
Sani görən calladların bilayil!..*

Nərgiz Məcidova
F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanasının
baş kitabxanaçısı